

ANTE STARČEVIĆ I NJEGOVO DJELO o 100. obljetnici smrti, znanstveni skup, Zagreb, 18. i 19. travnja 1996.

U palači Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, pod visokim pokroviteljstvom predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana i u organizaciji HAZU-a, 18. i 19. travnja 1996. održan je dvodnevni znanstveni skup »Ante Starčević i njegovo djelo o 100. obljetnici smrti«.

Znanstveni skup je započeo svečanim dijelom u kojem je Ivo Padovan, potpredsjednik HAZU-a, pozdravio prisutne i u uvodnoj riječi istaknuo da je Ante Starčević položio kamen temeljac danas slobodnoj i nezavisnoj hrvatskoj državi te izrazio nadu da će ovaj skup pridonijeti rasvjetljavanju njegova djela.

U nastavku svečanog dijela izaslanik Predsjednika prof. Anđelko Mijatović prenio je skupu pozdrave dr. Franje Tuđmana, koji zbog državičkih obveza nije mogao osobno prisustvovati i sudjelovati u radu simpozija. Prisutni ipak nisu ostali uskraćeni za doprinos dr. Tuđmana znanstvenoj valorizaciji djela Ante Starčevića. Referat dr. Tuđmana pod naslovom *Starčevićeva ideja o samostalnoj Hrvatskoj* pročitao je prof. A. Mijatović. Dr. Tuđman u svom radu, između ostalog, ističe da je Starčević nepokolebljivo i smjelo ustajao protiv austro-kroatističke i ugarsko-unionističke zablude, oportunističke i nagodbenjačke politike svojih političkih suvremenika, protiv jugoslavenstva i uopće svih integralističkih ideja u kojima je vidio opasnost po hrvatski narod. Upravo na pobijanju tih ideja, naglašava dr. Tuđman, Starčević je gradio svoju ideologiju, čvrsto uvjeren da hrvatski narod svoju budućnost može osigurati jedino postizanjem vlastite državnosti. Ponovno uspostavljanje suverene hrvatske države za Starčevića je bio cilj koji hrvatski narod mora oživotvoriti pod svaku cijenu. Starčevićev politički utjecaj bio je velik jer je on svoju borbu za samostalnost i suverenost hrvatskog naroda povezivao s borbom za slobodoumne, demokratske ideje zapadnoeuropskog građanskog društva te upravo zbog toga, zaključuje dr. Tuđman, Starčevićeva misao ostala je u hrvatskom narodu živa i poticajna do naših dana.

Radni dio prvog dana znanstvenog skupa započeo je referatom Hodimira Sirotkovića *Uređenje hrvatske države prema zamislima Ante Starčevića*. Među inima, Sirotković je u svom izlaganju govorio o Starčevićevu motrištu da samo samostalna hrvatska država može riješiti nagomilane probleme hrvatskog društva, o hrvatskom državnom pravu, o moralnoj hegemonizaciji hrvatskog društva, o njegovu zauzimanju za modernizaciju i progres u svim granama života, konstatirajući da je Starčević idelog, a ne političar, da on mnogo više piše o pripremama za ostvarenje samostalne i nezavisne hrvatske države, dok o tome kako bi ona trebala izgledati donosi mnogo manje podataka.

Hrvatsko državno pravo u koncepciji Ante Starčevića prezentirao je Boris Kandare. Govoreći o Starčeviću kao začetniku ideje suverene, nezavisne i jedinstvene hrvatske države, Kandare je naglasio ulogu i značaj hrvatskog državnog prava koje bilježi neprekinutu trinaestostoljetnu baštinu i na kojem ta ideja počiva. Za Stranku prava referent ističe da je bila općehrvatski nacionalni pokret kojem je cilj bio buđenje i jačanje duha hrvatskog naroda, a označava je uporna borba protiv agresivnih velikosrpskih planova u vidu jugoslavenstva. A. Starčević i E. Kvaternik simboliziraju čuvanje i širenje duha

suverenog hrvatskog naroda i njegova povijesnog i prirodnog prava da upravlja vlastitom političkom sudbinom, zaključuje Kandare.

Mirjana Gross u svom izlaganju težište je stavila na *Starčevićovo poimanje Habsburške monarhije* kao simbola despocije i zla, ponajviše zbog njemačkog nacionalnog značaja, koja mora propasti zbog suprotnosti s načelima francuske revolucije i ljudskim moralom. Starčević je austrijskoj despociji koja odbija državno i prirodno pravo hrvatskog naroda, koja je iskvarila sve slojeve hrvatskog društva te ne priznaje hrvatska kulturna i politička dostignuća, suprotstavio načelo parlamentarne monarhije, zalažući se za državu zakona, ili današnjom terminologijom, pravnu državu. Starčević je, smatra M. Gross, želio položiti duhovne temelje za samostalnu hrvatsku državu vjerujući da se pripadnici naroda moraju osposobiti da postanu nositelji suvereniteta.

Zvonimir Šeparović u referatu pod naslovom *Pravo i građanske slobode u koncepcijama Ante Starčevića* predstavlja nam Starčevića kao zagovornika ideja nacionalnog principa, nacionalne države, države i društva ćudoređa, slobode i sreće svakog pojedinca u slobodnoj i svojoj državi Hrvatskoj. Za Starčevića je, naglašava Šeparović, narod izvor svekolike vlasti. Starčević je najčišći zagovornik ideje suvereniteta, zastupnik pravne države, države zakona te pobornik ideja francuske revolucije sažetih u paroli sloboda, jednakost, bratstvo, koju doslovno citira.

U izlaganju *Starčević i Kvaternik* Nikša Stančić smjestio je Starčevića i Kvaternika u širi tijek ideoloških sustava 19. stoljeća, ističući da je upravo pravaštvo uspostavilo diferencijalni razmak prema srpskom i ostalim slavenskim narodima. Ono je izravno transformiralo hrvatsku etničku svijest u hrvatsku nacionalnu svijest bez primjesa jugoslavenstva. Kod pravaša element za nacionalnu identifikaciju nije više jezik, nego hrvatsko državno pravo. Pravaški program je, ističe Stančić, moderni hrvatski nacionalizam romantičnoga tipa kojem je u prvom planu hrvatska nacionalna država, potpuno samostalna, koja bi se uključila u europski sustav uopće. U nastavku izlaganja Stančić je ukazao na sličnosti i razlike Starčevićeva i Kvaternikova poimanja određenih pitanja unutar pravaškog ideološkog sustava, otkrivajući nam i svoje poimanje uzroka tim razlikama.

Starčević i velike sile s obzirom na mogućnost stvaranja samostalne hrvatske države naslov je izlaganja Mirka Valentića. Valentić je upozorio na Starčevićev osjećaj za politički realizam, posljedica kojeg je bilo i njegovo motrište da se Hrvatska ne može osloboditi vlastitim snagama. Stoga, smatra Valentić, u središtu Starčevićeve političke misli bilo je traženje vanjskog uporišta u borbi za samostalnu hrvatsku državu. Do Sedana i Rakovice on je sve nade polagao u Francusku, da bi nakon Berlinskog kongresa 1878. kod pravaša pa i Starčevića počelo prevladavati slavenofilstvo i simpatije za Rusiju kao uporišnu točku za stvaranje hrvatske države. Do usahnuća svakog slavenofilstva došlo je kada su vojni i politički krugovi Kraljevine Srbije 1891. najprije ponudili europskoj diplomaciji, a potom 1892. i objavili novi projekt velike Srbije pod naslovom *Srpske zemlje*, zaključio je Valentić.

Starčevićeva gledišta o hrvatskom društvu i državi te francuskoj revoluciji prikazala je Tereza Ganza-Aras. Između ostalog referentica je naglasila da je Starčević slijedio i propagirao onaj koncept društvenog uređenja koji je istakla francuska revolucija iz 1789. te da je bio tipičan predstavnik i ujedno 60-ih godina 19. st. u Hrvatskoj usamljeni propagator liberalnog koncepta društva i nacije. Starčević je bio zagovornik socijalne i pravne jednakosti, laičko-civilnog društva, dokidanja staleških privilegija, on je unosiо duh građanskog društva u Hrvatsku, a rast njegove popularnosti, zaključuje T. Ganza-Aras, bio je adekvatan rastu hrvatskog građanskog društva i njegovih potreba.

Prijepodnevni rad znanstvenog skupa zaključen je referatom Pave Barišića *Starčevićeva moralna filozofija*. Barišić je istaknuo da je ćudorednost okosnica cjelokupnog opusa A. Starčevića. Iako on ne piše svoja djela kao filozofske traktate, niti ih sustavno izlaže, ipak ih gradi na filozofskim pretpostavkama. Barišić je potom iznio izvore Starčevićeve moralne filozofije, od klasične grčke filozofije, rimske klasične književnosti,

Katona kao inspiracije za odnos prema tradiciji i običajima, stoičke etičke baštine i francuske prosvjetiteljske filozofije. Čudoredne vrijednosti bile su Starčeviću temelj za izgradnju slobodne hrvatske države, ali i zalag njenog očuvanja, konstatirao je Barišić na kraju izlaganja.

Izlaganjem Esada Ćimića *Starčević i fenomen Muslimana* započeo je poslijepodnevni rad prvog dana znanstvenog skupa. Ukazujući na porijeklo Starčevićevog interesa za Bosni i Hercegovinu i naglašavajući da je on vrlo suptilno prodro u religiju, civilizaciju i kulturu koja ipak nije s ovog prostora – islam, Ćimić je dao osnovne ideološke smjernice za Starčevićovo poimanje fenomena Muslimana kao dijela cjelinc njegovu nauka. Ukratko, Starčevićeva vizija je duhovna sinteza u koju se hrvatstvo ne utapa, nego uznosi i obogaćuje novim dimenzijama, zaključio je Ćimić.

U referatu koji je potom uslijedio *Ante Starčević i istočno pitanje* Dragutin Pavličević je istaknuo da su među svojim suvremenicima samo Starčević i Kvaternik, pa i njima bliski Pavlinović, istočno pitanje razmatrali sa hrvatskog motrišta, smatrajući ga itekako hrvatskim pitanjem. Njih trojica shvaćaju da je Bosna nekoć bila dio hrvatske i hrvatsko-ugarske države, da po povijesnom i virtualnom pravu pripada Hrvatskoj te da ona može postati središtem nove integracije hrvatskih zemalja. Polazeći od vremena Krimskog rata i tada iskazanog Starčevićevog interesa za istočno pitanje, Pavličević je govorio o njegovim stavovima prema Muslimanima, Turskoj koju prvi put Starčević hvali 1869. protivući se da Bosna dođe pod Austriju, o *Istočnom pitanju* koje Starčević piše 1876. o koncepcijama kako ga riješiti. Na kraju izlaganja Pavličević je konstatirao da sve što je Starčević pisao i govorio o istočnom pitanju, od Krimskog rata do 1886. godine, kada mu se posljednji put vratio, sve pohvale bošnjačkim plemstvu, islamu, Turskoj, kao i sve kritike upućene vlasima, Srbima, Rusima, Austriji, Austro-Ugarskoj, bile su u službi hrvatske nacionalno-integracijske ideologije, a to u ovom slučaju znači utjelovljenje Bosne i Hercegovine Hrvatskoj.

Petar Strčić je u izlaganju pod naslovom *Pravaška ideologija i politička praksa u Istri* govorio o narodnom preporodu na tom području, stavljajući težište na drugu generaciju preporoditelja – pravaša te ističući da je primjena Starčevićevog pravaškog nauka u Istri bila prilagodena potrebama i situaciji, tj. da je od njega uzeto samo ono što je odgovaralo prilikama na tom prostoru. U Istri, ističe Strčić, pravaši, narodnjaci i Slovenci, koje istarski pravaši nisu smatrali Hrvatima, zajednički istupaju protiv talijanaša, od kojih je prijetila najveća opasnost većinskom hrvatskom stanovništvu Istre.

Mladi Supilo i Starčević naslov je referata Ive Perića, u kojem se on osvrće na vrijeme i uzroke pojave pravaštva u Dalmaciji, na Supilovu aktivnost u školskim danima, kada je bio politički sljedbenik Ante Starčevića te na njegovo veliko štovanje Starčevića, u duhu čijih načela je 1891. uređivao *Crvenu Hrvatsku*. Perić ističe da je Supilo 1895. osudio raskol Stranke prava, ali da je nadalje napadao samo Franka, a ne i Starčevića, svog političkog učitelja.

Rad skupa je nastavljen izlaganjem Agneze Szabo *Suradnici i pretplatnici pravaških glasila u razdoblju 1867-1871*. Nakon što je smjestila pojavu pravaških glasila u povijesni okvir, A. Szabo je naglasila da pravaška glasila u tom razdoblju, *Zvekan*, *Hrvat* i *Hrvatska*, nisu izlazila u kontinuitetu, ali to nije bilo samo njihovo obilježje jer je isto bilo i s narodnjačkim i unionističkim glasilima. A. Szabo je zatim, u skladu s naslovom izlaganja, govorila o urednicima, suradnicima i pretplatnicima navedenih pravaških glasila te o Starčevićevim političkim stavovima iznesenima u njima, koji su se pretežno odnosili na njegove političke protivnike u Hrvatskoj.

U referatu *Ante Starčević i Pavao Ritter Vitezović* Josip Bratulić je govorio o utjecaju koji je Vitezović izvršio na nacionalnu ideologiju A. Starčevića. Vitezović je u korijenima hrvatske nacionalne ideje, naglašava Bratulić, posebno kod Starčevića, što je potkrijepio *Hrvatskim kalendarom* 1858. u kojem je Starčević za 16. stoljeće koristio *Kroniku* Pavla Rittera Vitezovića.

Izlaganjem Vinka Brešića *Odnos Ante Starčevića prema ilirskom pokretu* započeo je kulturološko-jezični blok predavanja i valoriziranje djela A. Starčevića u hrvatskoj književnoj baštini. Brešić je ustvrdio da se Starčevićeva djelatnost može podijeliti u tri faze. Prva, do 1848., u kojoj se Starčević predstavlja kao literat, pjesnik, amater. Druga, od 1848. do 1851., u kojoj prevladavaju polemike o književnom jeziku i književne kritike, te treća faza, od 1851. do *Pisama Magjarolacah*. Tijekom tih faza Starčević se kreće od pristalice ilirizma, preko napuštanja tog uvjerenja pa do oštrih istupa protiv ilirstva, slavenstva i jugoslavenstva. Brešić ističe da pitanje jezika i književnosti nije Starčevićovo područje, kao što to nije ni politika, nego su to ideologija i publicistika.

Ovim referatom zaključen je prvi dan znanstvenog skupa.

Drugi radni dan skupa, koji je također bio posvećen kulturološko-jezičnim pitanjima Starčevićeva opusa, započeo je izlaganjem Milana Moguš *Starčevićev jezik*. Moguš je govorio o prvim Starčevićevim tekstovima, pisanim u duhu zagrebačke filološke škole, o rezu koji je nastupio 1850., kada je Starčević prihvatio ekavicu kao odgovor na prodor Karadžićevih ideja, te o njegovoj reakciji na Bečki dogovor, kojem se suprostavio cjelinom svojih teza. Moguš ističe da Starčević brani hrvatsku jezičnu trojednost i stoljetnu hrvatsku tradiciju, da je njegov stav jasan i u skladu s njegovim političkim stavovima.

Tomislav Sabljak u referatu pod naslovom *Jezik paradoksa u Starčevićovoj prozi* analizirao je na primjeru *Pisama Magjarolacah* Starčevićev lucidan, duhovit i težak jezik, jezik sazdan na paradoksu, u kojem je baratanje paradoksima pretvoreno u sustav. Sabljak je izlaganje zaključio ocjenom da je Starčević nedjeljivi dio hrvatske književne baštine.

Pravaštvo i ruska književnost bila je tema izlaganja Aleksandra Flakera, u kojem se osvrnuo na zaokret u Starčevićovoj politici 80-ih godina, odnosno na tada prorusku orijentaciju pravaša, što se odrazilo i u utjecaju ruske književnosti na mladopravaške književnike-literate kao što su Đalski, Kumičić, Kovačić itd. Bilo je to, ističe Flaker, vrijeme dominacije pravaštva u hrvatskoj književnosti.

Starčević i Matica ilirska naslov je referata koji je izložio Miroslav Šicel i u kojem, između ostalog, ističe da je Starčević u radu Matice bio najaktivniji od 1851. do 1852., da je bio vođen visokim kriterijima u poimanju jezika i književnosti te da je bio stalna oporba u Matici, posebno kada se radilo o pitanju jezika. Šicel je govorio i o motivima Starčevićevog razlaza s Maticom 1854., istaknuvši na kraju da se taj razlaz poklapa sa Starčevićevim sazrijevanjem kao političara i ideologa pravaštva.

Cvjetko Milanja u izlaganju pod naslovom *Starčević kao književni kritičar* govorio je o Starčeviću kao zagovorniku književnosti koja će zrcaliti čud i etiku hrvatskog nacionalnog bića i njegovu osviještenost. Starčević se, ističe Milanja, zauzimao za poštivanje jezične autentičnosti, a pitanje jezika problematizirao je sa stajališta svog jezičnog standarda. Na kraju izlaganja Milanja je zaključio da je Starčević svojom književnom kritikom pomogao rađanju hrvatskog realizma.

Krug oko »Zore Dalmatinske« i Ante Starčević naslov je referata Tihomila Maštrovića, u kojem se on osvrće na političke stavove i ideje ljudi oko *Zore Dalmatinske*, prvenstveno Šime Starčevića i Ante Kuzmanića te na njihov utjecaj na Starčevića. Maštrović naglašava da je Starčević zagovornik kroatocentrizma, duša modernog hrvatskog nacionalizma te da je upravo njegova književna i politička djelatnost početkom 50-ih godina zaustavila širenje Vukovih ideja. Značajan prostor u svom izlaganju Maštrović je posvetio A. Kuzmaniću, artikulatu kroatizma, zastupajući motrište da su upravo Kuzmanićevi politički i jezični stavovi svoj najbolji izraz dobili u pravaštvu druge polovine 19. stoljeća i da ga mnogi smatraju predšasnikom Ante Starčevića.

U referatu *Literatura o Starčeviću* Ivica Matičević iznio je sažet pregled napisanih radova o Starčeviću, ističući da je do danas napisano tisuće stranica u svim žanrovskim pristupima. Matičević se osvrnuo na opće sinteze i monografije, sintetske prikaze manjeg opsega, specijalističke monografije i studije iz politike i književnosti, članke u časopisima.

pisima, novinama i zbornicima koji predstavljaju i najveću skupinu tekstova. Matičević smatra da su najvažniji tekstovi o Starčeviću napisani do 1945. Tek nakon 1971., naglašava Maštrović, prekinuta je šutnja pa se otada pojavljuju značajna djela posvećena životu i radu Ante Starčevića.

Bez sumnje novost je predstavljao referat Marije Bratanić *Odgojne vrijednosti u životu i djelu Ante Starčevića*, jer dosad, istaknula je referentica, nema nijednog rada koji izdvaja odgojni aspekt Starčevićeve misli, odnosno pedagoške i odgojne implikacije njegova života i djela. Između ostalog, M. Bratanić je naglasila da je Starčević intuitivno spoznao pravila moderne znanosti o komunikaciji, da je stupnjem svijesti i razvijenom duhovnosti nadživio svoje ali i naše vrijeme. Svima nama, a posebno mladim naraštajima, Starčevićevo djelo je primjer i nadahnuće u ostvarivanju života, osmišljena istinskim vrijednostima, zaključila je M. Bratanić.

Starčevićeveva politička baština naslov je izlaganja Dubravka Jelčića, u kojem je naglasio da Starčevićeveva politička baština predstavlja poticajnu snagu do dan-danas, da je bila djelotvorna već u književnosti njegova vremena, seljačkom pokretu braće Radića upravo je Starčevićeveva misao dala vjerodostojnost, a koliko je bila neodoljiva pokazuje činjenica da čak ni Krleža i Cesarec nisu mogli zatajiti starčevićansko porijeklo svoga ljevičarstva. Jelčić je svoje izlaganje zaključio konstatacijom da starčevićanstvo nije dogma, nego živa politička koncepcija, živa formula koja je u baštini hrvatskog naroda klijala kao biljka do naših dana.

Nakon Jelčićevog referata, koji je ujedno bio i posljednji, uslijedila je diskusija u kojoj su sudionici ukazali na još neke teme, odnosno komponente Starčevićeve ideologije koje nisu bile obuhvaćene u održanim referatima, na nedorečenosti i propuste, terminološku neusklađenost.

U vrlo živoj raspravi iznesena motrišta su se pojašnjavala, ali i suprotstavljala.

Može se zaključiti da je ovaj znanstveni skup svojim interdisciplinarnim pristupom pridonio cjelovitijem sagledavanju Starčevićevega života i djela. Svih 25 referata bit će objavljeno u posebnom Zborniku koji s nestrpljenjem očekujemo.

Na kraju treba još izreći zahvalnost Odboru za obilježavanje 100. obljetnice smrti Ante Starčevića, koji su činili Ivo Frangeš, Mirjana Gross, Dubravko Jelčić, predsjednik, Milan Moguš, Tomislav Sabljak, tajnik, i Hodimir Sirotković, na trudu koji su uložili u organiziranje ovog znanstvenog skupa, kao i svima koji su svojim radom pridonijeli njegovom uspjehu.

Jasna Turkalj